

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet Çay

2009
ANKARA

5.21. Kıpçak Bozkırlarında Türkler

Anahtar Kelimeler: Altun-Ordu Devleti, Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı, Kasım (Kasimof) Hanlığı, Astrahan (Astarhan-Hacı Tarhan) Hanlığı

İrtiş nehrinin batı düzlüklerinden itibaren Turgay sahrasını, Harezm'in Hîve bölgesini, bütün eski Kuman-Kıpçak yurtları ile birlikte İtil (Volga) Bulgarları topraklarını, Dnyeper nehrine kadar olan araziyi ihtiva eden Altun-Ordu Devleti, 13. yüzyıl ortalarında Moğollar (Batu Han, 1236-1255) tarafından kurulmuş olmakla beraber, halkın pek büyük çoğunluğunun Türk olması ve daha Batu'nun oğlu Berke zamanından (1255-1266) itibaren yayılmaya başlayan İslâmiyet'in Özbek Han devrinde (1312-1340) resmî din olarak kabûl edilmesi dolayısıyla, gittikçe Moğolluğunu kaybederek Türkleşen ve İslâmlaşan bu siyasi teşekkülden, sülâle mensupları arasındaki taht kavgalarından doğan hanlıklar Türk tarihi içinde ele almak lâzımdır.

5.21.1. Kırım Hanlığı (1440/1475 – 1783)

Batu Han'ın kardeşi Tuga-Timur neslinden Hacı Giray (Ölm. 1466) tarafından kurulan bu hanlık, Don-Dnyeper nehirleri arasında uzanıyordu. Başkent Kırım yarımadasındaki Bahçesaray şehri idi (1454'den itibaren). Moskova Rus Prensliği yıllık vergiye bağlanmıştı. Hacı Giray'dan sonra oğulları arasında çıkan mücadelede Nûr-Devlet, sonra Mengli Giray hanlığa tamamen hâkim oldu (1469-1515). O zamana kadar Cenevizliler'in elinde bulunan ve iktisaden hanlığa büyük destek sağlayan Kefe limâni Fâtih'in emri ile Osmanlılar tarafından işgal edildikten sonra (1475), Azak'tan Venedikliler uzaklaştırılarak, Mengli Giray Osmanlı tâbiiyetine alındı. Bundan sonra 300 yıl kadar kendi hanları tarafından idare edilmekte beraber, Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan Kırım Hanlığı 1783'de Rusya'ya ilhak edildi.

5.21.2. Kazan Hanlığı (1437-1552)

Batu Han'ın kardeli Tuga-Timur neslinden Uluğ Muhammed tarafından kurulmuş olan (1437) bu hanlık, Kazan şehri merkez olmak üzere, Orta Volga-Kama dolaylarını ihtiva ediyordu. Uluğ Muhammed'in oğlu Mahmud zamanında (1446-1464) Rus baskısı başladığı bir devrede, bunun oğulları ve torunları birbirleri ile mücadele ediyorlardı. Muhammed Emin Rus Yardımı ile Han olmuş (1487), Rus Büyük Prensi III. İvan tarafından Moskova nüfuzuna alınan hanlık merkezi Kazan, Ruslar'ın tecavüzüne uğrayarak, tahrip edilmişti (1515). Bir ara, Kırım Hanlığı'na bağlanan (1521) Kazan Hanlığı, uzun müddet Ruslar'la Türkler arasında başlıca rekabet ve mücadele bölgesi olarak kaldı ve nihayet IV. İvan tarafından kesin olarak zapt edilerek Moskova'ya bağlandı (1552).

5.21.3. Kasım (Kasimof) Hanlığı (1445-1552)

Kazan Hanı Mahmud'un oğlu Kasım, Ruslar'dan alınan Oka Irmağı üzerindeki, Gorodets şehri ve etrafında müstakil duruma girmiştir (1452) ve bu merkez şehrinin adını "Kasimof'a çevirmiştir. Fakat kısa zamanda Ruslar'ın Kazan işlerine karışması için bir vasıta oldu. Bir aralık Kazan Hanlığı bile Rus Prensi III. Vasili tarafından, Kasimof'ta oturan Şah-Ali Han'ın idaresine bağlanmak istenmiş, hattâ az sonra buranın hanlığına Şah-Ali'nin kardeşi Can-Ali getirilmiştir. Kasım Hanlığı da 1552'de tamamen Rus nüfuzu altına düşmüştür, fakat hanlık şeklen 1861'e kadar devam etmiştir.

5.21.4. Astrahan (Astarhan, Hacı-Tarhan) Hanlığı (1466-1556)

Altın-Ordu hanlarından Küçük Muhammed'in torunu Kasım tarafından kurulmuştur (1466'ya doğru). Başkent olan, eski Altın-Ordu merkezi Saray şehri bölgesindeki Astrahan (Volga'nın Hazar'a döküldüğü yerde) ticari yönden mevkiiinin büyük ehemmiyetine rağmen, kudretsiz hanlar yüzünden, iktidadî fonksiyonunu icra edememiş ve bu hanlık Don-Volga-Kuban nehirleri sıkışık kalmıştır. Burası da, 1556'da Rusya'ya ilhak edildi.

Kaynak (Source):

Barthold, Wilhelm; **Türk-Moğol Ulusları Tarihi**, Çev. Hasan Eren, AKDTYK-TTK, Ankara 2006, s. VI + 50.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî; **İbn Battûta Seyahatnâmesi, I**, Haz. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2004, s. LXIV + 580.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî; **İbn Battûta Seyahatnâmesi, II**, Haz. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2004, s. XVIII + (581-1104).

Kalkan, Mustafa; **Kırızlar Ve Kazaklar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 396.

Osmanlı Devleti İle Kafkasya, Türkistan Ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1687-1908) Yılları Arası, Ankara 1992, s. 240 + 200 Belge.

Togan, A. Zeki Velidî; **Bugünkü Türkili (Türkistan) Ve Yakın Tarihi, C. I, Batı Ve Kuzey Türkistan**, İstanbul 1942-1947, s. 696 + 1 Harita.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.

Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet ÇAY	Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet ÇAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN